

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Чичук
Антоніни Петрівни про дисертаційне дослідження Цихмейструк Оксани
Миколаївни «Формування громадянської компетентності майбутнього
вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки», на здобуття
наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 011 Освітні,
педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта, педагогіка**

Актуальність обраної теми, та її зв'язок з відповідними планами галузей науки. В умовах інтеграції України у європейський освітній простір все більше уваги звертається на підготовку кваліфікованих, професійно компетентних педагогічних кадрів, які змогли б забезпечити освітній процес на всіх його рівнях відповідно до сучасних викликів. Серед ключових компетентностей, якими має володіти педагог – це громадянська компетентність.

Процес фахової підготовки майбутніх вчителів початкової школи враховує відповідність ринку праці, запитам суспільства, що передбачає оволодіння вчителем початкової школи гнучкістю та адаптивністю до реалізації педагогіки партнерства з врахуванням індивідуальних та суспільних інтересів, опанування демократичними підходами до якісної педагогічної взаємодії з дітьми молодшого шкільного віку. Тому постає проблема підготовки педагога-професіонала, який зуміє ввести учнів початкової школи у світ дорослих, навчаючи і виховуючи у процесі навчання свідомого громадянина своєї держави.

Громадянська компетентність майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки залишається актуальною і надзвичайно важливою темою у сучасному світі. Освіта має відігравати більшу роль, ніж просто передавати академічні знання, вона має формувати громадянські цінності, виховувати активних громадян, які можуть приймати свідомі рішення, розуміти і реагувати на виклики суспільства. З огляду на це, дисертація Цихмейструк Оксани Миколаївни «Формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки» є актуальною, доцільною та своєчасною.

Актуальність теми дисертаційної роботи Цихмейструк Оксани Миколаївни зумовлена низкою суперечностей між: уявленнями про демократію в освіті та реальним впровадженням демократичних процесів у освіту, існуючою системою реалізації громадянської освіти та недостатньою

розробленістю інструментів, педагогічних засобів, демократичних вправ для впровадження громадянської освіти у фахову підготовку майбутнього вчителя початкової школи. Авторка здійснювала свої наукові розвідки довкола феномену громадянськості, громадянської освіти та формування громадянської компетентності в освітньому процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Адже у педагогічній діяльності майбутнього вчителя початкової школи в сучасних умовах особливої актуальності набуває сформованість активної громадянської позиції, громадянської свідомості, готовності та здатності здійснювати громадську діяльність, реалізація демократичного підходу в освітній процес.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 18 квітня 2019 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 1 від 28 січня 2020 року). Дисертаційне дослідження виконувалося в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова відповідно до зведеного плану науково-дослідної роботи в галузі освіти за темою «Психолого-педагогічні основи формування національно-культурної ідентичності дітей та студентської молоді України в умовах воєнно-політичних, соціально-економічних, інформаційно-технологічних викликів XXI століття» (номер державної реєстрації 0120U001013) та тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації: – розкрито основний перелік демократичних вправ; – розглянуто особливості формування громадянських цінностей педагогів та виокремлено шляхи формування системи ціннісний орієнтацій в галузі громадянської освіти; – проаналізовано критерії оцінювання освітніх програм, де здобувачі освіти можуть здійснювати значний вплив на удосконалення освітньої діяльності; – обгрунтовано принципи реалізації демократичної освіти, проаналізовано результати дослідження після впровадження комплексу вправ для вчителів початкової школи; – обгрунтовано ефективність формування професійної компетентності асистентів інклюзивного навчання шляхом застосування відповідних форм та методів; – розроблена програма тренінгу та комплекс вправ для формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Наукова новизна роботи. Аналіз дисертаційного дослідження Цихмейструк Оксани Миколаївни дозволяє стверджувати про незаперечність наукової новизни для педагогічного загалу, оскільки:

– уперше спроектовано та експериментально перевірено ефективність організаційно-педагогічної моделі формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки яка включає такі структурні компоненти: теоретичний модуль, що містить мету, завдання та принципи формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки; організаційний модуль: педагогічні умови, зміст (оновленні освітні компоненти, програма тренінгу), форми (інтерактивні лекції, індивідуальна дослідницька робота за наставництвом викладача, практичні, семінарські, лабораторні заняття, уроки, екскурсії, проекти, тренінги, воркшопи, майстер-класи, ділові ігри, стендапи, ток-шоу, конференції, гуртки, бінарні лекції, вебінари), методи та прийоми (метод міні-проектів, демонстрація, дебати, дискусії, філософський діалог, експертна оцінка, метод «за/проти», вправа «ярмарок якостей», вправа «істинне – хибне тощо»); результативний модуль: компоненти (аксіологічний, когнітивний, процесуальний), критерії: (мотиваційно-ціннісний, інформаційнокогнітивний та діяльнісно-поведінковий), показники, рівні (високий, середній, низький) сформованості громадянської компетентності, результат підготовки: сформована громадянська компетентність вчителя початкової школи;

– виокремлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування громадянської компетентності у майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки (формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянської ідентифікації як громадянина держави та громадянської свідомості в процесі пізнання теоретичних знань з громадянської освіти; формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянської активності та громадянської позиції у процесі фахової підготовки; формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянських якостей як інтегративної якості особистості в процесі суспільної діяльності в освітньому середовищі ЗВО; розвиток електронної демократії в ЗВО);

– визначено сутність та особливості процесу формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки та охарактеризовано компоненти (аксіологічний, когнітивний, процесуальний), критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний та діяльнісноповедінковий), показники, рівні (високий, середній, низький) її сформованості; уточнено сутність понять «громадянська компетентність» в освітньому процесі, «громадянська компетентність особистості», «громадянська компетентність студентів», «громадянська компетентність майбутнього вчителя початкової школи»;

– удосконалено зміст, форми та методи формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та імплементації в фахову підготовку майбутнього вчителя початкової школи діагностичного інструментарію та науково-методичного забезпечення, що включає тренінг (модулі: «особистість та соціум», «демократія в освіті», «освітня політика та громадянська діяльність», «булінг, інклюзія, інтеграція громадянської освіти в початкову школу»), форми та інтерактивні методи, методичні рекомендації для викладачів щодо особливостей формування громадянської компетентності; розроблено навчально-методичні матеріали для проведення занять зі студентами з впровадження демократії в комунікації та в процес викладання математичних, природничих, суспільних дисциплін в системі вищої педагогічної освіти; підібрано комплекс засобів для впровадження громадянської освіти.

Використання комплексу взаємопов'язаних та взаємозумовлених **методів** забезпечило одержання достовірних і обґрунтованих результатів наукового дослідження:

– теоретичні (аналіз і синтез; систематизація, порівняння, класифікація та узагальнення інформації літературних джерел, програм, дисертаційних досліджень та авторефератів, підручників і посібників, нормативних документів) – що допомагає визначити сутність та особливості проблеми формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки в контексті сучасних психолого-педагогічних теорій, уточнити структуру ключових понять дослідження, виокремити критерії та рівні сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки;

– емпіричні (спостереження, бесіди, анкетування, тестування, вивчення результатів навчальної діяльності), які можуть використовуватися для діагностики сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки; експериментальні (констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту) – з метою перевірки результативності моделі та педагогічних умов формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки;

– статистичні (кількісна та якісна обробка результатів педагогічного експерименту із використанням методів математичної статистики), які можна використовувати для підтвердження гіпотези шляхом аналізу одержаних в експерименті результатів.

Широкий вибір методів дослідження логічно доповнюють один одного, що дозволило досягнути поставлених цілей і завдань. Одержані дані та результати їх опрацювання вказують на ефективність наукової траєкторії дослідження.

Дослідно-експериментальна база дослідження.

Експериментальне дослідження впроваджено на базі:

- Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
- Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;
- Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Слов'янськ);
- Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
- Львівського національного університету імені Івана Франка.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Високий ступінь обґрунтованості й достовірності результатів дослідження Цихмейструк Оксани Миколаївни забезпечується: адекватною і оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу; комплексним застосуванням емпіричних і теоретичних, кількісних і якісних методів наукового пошуку; оптимальним терміном реалізації експериментальної роботи; оптимальним обсягом учасників експерименту; представницькою джерельною базою (339 найменувань, із них 57 іноземною мовою), позитивними результатами впровадження матеріалів дисертації в освітній процес Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (довідка про 27 впровадження результатів № 206 від 21.06.2023), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 150/04-а від 06.06.2023), Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Слов'янськ) (довідка про впровадження № 03-10-530 від 25.09.2023); Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1077 від 11.09.2023); Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 2443-11 від 25.09.2023).

Дисертацію виконано на належному науковому рівні. Цихмейструк Оксана Миколаївна володіє науковими засадами проблеми і методами її дослідження. Позитивне враження справляє оформлення роботи, зміщені в ній актуальні інформаційні матеріали. Зміст анотації, поданої українською та англійською мовами, відображає зміст дисертації та висвітлює суттєві її аспекти та основні положення.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Основні результати дослідження опубліковано у 8 публікаціях, серед яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у закордонному науковому виданні міжнародної науко метричної бази Web of Science, 1 стаття – у розділах монографії, 4 статей, тез і матеріалів доповідей апробаційного характеру.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Матеріали дисертації можуть бути використані під час підготовки навчально-методичних посібників та підручників, розроблення освітніх курсів із розвитку громадянської освіти майбутніх вчителів початкової школи, у практичній роботі викладачів закладів вищої освіти, у яких здійснюється підготовка бакалаврів та магістрів спеціальності «013 Початкова освіта», у психолого-педагогічних дослідженнях відповідної тематики.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Обраний дисертанткою науково-категоріальний апарат відповідає змісту роботи. Об'єкт, предмет, сформульована мета, завдання, гіпотеза дослідження є чіткими, виваженими, такими, що мають логічний і цілком обґрунтований характер.

Структура дисертаційної роботи є логічною. Дисертантка ґрунтовно й послідовно віддзеркалює логіку основних завдань наукового пошуку. Робота складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (339 найменувань, із них 57 іноземною мовою) та 23 додатків на 125 сторінках друкованого тексту. Обсяг дисертації становить 386 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 198 сторінках. Робота містить 16 рисунків та 34 таблиць.

Дисертаційна робота системно організована: чітко окреслено її предмет і мету, забезпечено відповідність їм висновків, що логічно впливають із змісту основного тексту дисертації.

У *вступі* дисертації викладено відповідні структурні елементи – мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів.

У *першому розділі* «Теоретичний аналіз проблеми формування громадянської компетентності особистості» зазначено про підготовку до демократичного співжиття в суспільстві що знаходить своє відображення в змісті освітніх компонентів, трансформуючись в елементи громадянської освіти. Окреслено функціональні зміни в суспільстві та щоденні соціальні, військові, економічні та інші виклики що потребують участі свідомих та орієнтованих на соціальну справедливість громадян, та завдяки яким модель

співіснування суспільства зазнала певних перетворень в державі та вплинула на життєдіяльність інших країн. Проаналізовано окремі аспекти впровадження громадянської освіти в освітні системи інших країн, нормативно-правову базу України в сфері освіти з питання розвитку громадянської компетентності та міжнародні дослідження щодо розвитку демократії в освіті. Обґрунтовано тлумачення понять «громадянськість», «громадянська компетентність», «громадянська компетентність особистості», «громадянська компетентність майбутнього вчителя початкової школи», структуру громадянської компетентності особистості, здатності громадянської компетентності, критерії, показники та рівні сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи.

У *другому розділі* «Організаційно-методичні засади формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки» наголошено на важливості висвітлення педагогом громадянської позиції що підвищує рівень демократизації освітнього процесу. Окреслено завдання формування демократичних ціннісних орієнтацій у майбутніх вчителів початкової школи в процесі розвитку громадянської компетентності, внутрішні та зовнішні чинники, а також принципи формування громадянської компетентності. Висвітлено класифікацію вправ громадянської освіти в процесі фахової підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Охарактеризовано реалізацію моделі що ґрунтується на підході «навчання «про», «через» та «для» демократії». Проаналізовано рівні формування громадянської компетентності, сучасний стан сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

У *третьому розділі* «Організація та проведення експериментального дослідження» представлено організаційно-педагогічну модель формування громадянської компетентності вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки, комплекс вправ що спрямовані на розвиток громадянської компетентності для інтеграції в навчальні дисципліни відповідно до навчальних планів підготовки бакалаврів та магістрів початкової освіти та програму тренінгу з громадянської освіти. Обґрунтовано педагогічні умови громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи та шляхи їх реалізації в освітній процес ЗВО. Наприкінці розділу авторка наводить результати експериментального дослідження ефективності впровадження програми тренінгу з громадянської освіти та імплементації вправ з громадянської освіти в освітній процес ЗВО за підсумками формувального педагогічного експерименту.

Робота Цихмейструк О.М. чітко структурована із дотриманням академічних вимог до оформлення дисертаційних досліджень. Всі три частини логічно з'єднані за змістом і послідовно вирішують поставлені перед

дослідженням завдання. Сформульовані висновки віддзеркалюють основний зміст дисертації. Отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення та можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих Цихмейструк О.М. результатів, необхідно назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. З огляду на зазначені міжнародні дослідження, дисертаційна робота була б ґрунтовнішою, якщо дисертанткою було б більш детально проаналізовано результати реалізації міжнародних проектів та їх вплив на освітню спільноту України та педагогічну діяльність вчителя початкової школи.

2. Варто було б приділити значну увагу опису діджиталізації механізмів та процесів діяльності задля розвитку електронної демократії в освітній сфері, а також надати детальніший аналіз про специфіку використання онлайн-інструментів в сфері громадянської освіти.

3. Дещо переобтяженим виглядає другий та третій розділ дисертації. Вважаємо, що робота набула б більшої довершеності, якби певну частину таблиць та рисунків було перенесено у додатки.

4. Переглянути та корегувати дисертаційне дослідження з позиції технічного оформлення: розташування таблиць, рисунків, оформлення списку використаних джерел та додатків.

5. Варто було б у роботі на с. 76-77, с. 96-97 скоротити наведені достатньо великі цитати до коректного обсягу, прибрати стилістичні огріхи та виправити деякі орфографічні помилки.

Підсумовуючи аналіз дисертації зазначимо, що висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження Цихмейструк Оксани Миколаївни «Формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки» та мають рекомендаційний характер.

Повнота висвітлених результатів в опублікованих працях. Головні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 8 публікаціях, серед яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у закордонному науковому виданні міжнародної наукометричної бази Web of Science, 1 стаття – у розділах монографії, 4 статей, тез і матеріалів доповідей апробаційного характеру.

Висновок. Резюмуючи результати дослідження можна стверджувати, що дисертаційна робота «Формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи в процесі фахової підготовки» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Цихмейструк Оксана Миколаївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

А. П. Чичук

Підпис А. П. Чичук завіряю.

Зав. відділом кадрів

Закарпатського угорського інституту

ім. Ференца Ракоці II

Г. Рейплік